

en udmøntningskrologi, i rimelig grad støttet på skriftlige kilder, møntrecesserne og Stralsunds Liber memorialis, og det har interesse, fordi hviden (witten) har spillet en væsentlig rolle i den tid, da danske udmøntninger ikke fandtes. De genoptoges som bekendt først i slutningen af dronning Margretes tid, for derefter at øges stærkt under Erik af Pommern, Kristoffer af Bayern og Kristian 1., dels som hvide under de to sidstnævnte i tilslutning til det nordtyske system, dels som kobbersterling under Erik af Pommern. *Jørgen Steen Jensen* gennemgår med *Monetary Circulation in Denmark* møntfundene fra 15. årh., suppleret med kirkegulvsvfundene, og peger på lokale forskelle i omløbet, f.eks. tilstedeværelsen af de pommerske »Finkenaugen« på Bornholm, som nok i begyndelsen er blevet modtaget med mistro, jfr. at Jens Uf, høvedsmand på Bornholm, sender nogle af dem til kontrol i Danzig som værende sat i omløb derfra, men får det svar, at ingen vedtægt eksisterer for betaling i mønt, bortset fra »vore herrers mønt«, *Hansisches Urkundenbuch IV* nr. 597-98.

Kolbjørn Skaare og *Brita Malmer* belyser møntomløbet i Norge og Sydøstsvrige, og *Pakka Sarvas* en hidtil ukendt Erik af Pommern sølv mønt, fundet i Tavastehus. Endvidere behandler tre polske forskere møntforhold i Pommern og den tyske ordensstat. Til det sidste slutter sig det estiske bidrag af *Michail Nemirovitsch-Dantschenke* (ved oplæser): *Zur Datierung Estländischer Schatzfunde*, hvori opstilles en kronologi for møntprægninger i Dorpat og i Reval, det sidste sted for ordensmesteren i Livland under den tyske orden, men møntomskriften lokker forfatteren til i sit Beilage 6 at tale om »des Livländischen Ordens«, og derfra går udtrykket videre til resuméerne.

Af en anden karakter er *Svend Gissels Payment in Money and in Kind in Scandinavia*, som gør rede for, hvornår man går fra landgilde i naturalier til landgilde i mønt, om man kan forklare årsagerne hertil, og diskuterer om landgildeangivelserne kan tolkes som tegn på en begyndende pengeøkonomi.

På s. 221-27 er 71 af de behandlede mønter afbildet, og bindet afsluttes med årsberetninger fra de nordiske møntsamlinger.

Herluf Nielsen

POUL SVENSSON (red): *Løjttavlen, et sønderjysk alterskab*. Frøslev, Forlaget De unges Kunstkrede, 1983. 175 s. rigt ill. med 30 farveplancher. 300 kr.

Det er den rene nydelse at holde *Løjttavlen* i hånden. Bogen om tavlen altså. Tilrettelæggelse, typografi, det kriderede papir og først og fremmest de fremragende farvegengivelser af Allan Carlsens fotografiske optagelser af tavlens billedverden. Altsammen lækkert. Altsammen skal befordre opfattelsen af altertavlen som et »kunstværk« hvilket understreges af forordet der beklager »at gammel kunst i dansk eje lades i stikken, fordi det er for bekesteligt at få den frem på det beskedne danske bogmarked«.

Der er ikke meget ved at skrive om de smukke farvegengivelser. De skal ses og ikke omsættes i superlative ord. Men bogen rummer desuden megen tekst leveret vederlagsfrit af forfatterne H.V. Gregersen: *Løjt sogn i 14- og 1500-årene*, Otto Norn: *Løjttavlen i rum og lys*, Elisabeth Kofod-Hansen: *Altertavlens historie indtil reformationen*, Ulla Haastrup: *Altertavlen i Løjt*, Merete Geert Andersen: *Løjttavlens hellige mænd og kvinder* og Søren Kaspersen: *Kirken som en have*.

Tilsammen udgør bidragene en grundig og lærd redegørelse for forhold omkring altertavlen. Og tilsammen bringer de læseren i større forvirring over end afklaring af visse centrale spørgsmål, som Søren Kaspersen opstiller s. 137: Er det værkstedet eller bestilleren der bestemmer en udsmykning? Er værkstedets gennemgående billedsprog bestemt af mester eller af gejstlige myndigheder? Er bestillerne præst, kirkeværger og menighed i de forskellige sogne eller er det enkeltpersoner, d.v.s. betales udsmykningerne af fabricatienden eller af private midler?

H.V. Gregersen opfatter s. 31 kirkens senmiddelalderlige udvidelse som udtryk for en befolkningsforøgelse i sognet, mens Otto Norn ser udvidelsen som udtryk for øget velstand (s. 35). Gregersen mener at det er løjtingerne, altså sognefolket, der har anskaffet tavlen (s. 31), mens Søren Kaspersen antyder at biskop og domkapitel formodentlig i samarbejde med ledende adelsslægter eller kongemagten har udgjort den åndelige og økonomiske baggrund for udsmykningen (s. 138). Ulla Haastrup spørger side 68: »Er det præsten, der selv har betalt altertavlen af kirkens og egne midler?« Norn sætter indirekte slesvigbispen som bagmand for kalkmalerierne (og tavlen), hvorfor han naturligt skriver, at »det er ikke til æstetisk nydelse i nutidig forstand, Løjt kirkes altertavle er frembragt, men til en højere form for åndelig oplysning, som middelalderens teologer så ofte taler om« (s. 38). På samme måde opfatter Kaspersen kirkens udsmykning som de øverste kirkemyndigheders visuelle bidrag til en kirkereformatorisk bevægelse.

Men når Merete Geert Andersen taler om, at altertavlens mange helgenfigurer opfyldte et behov hos senmiddelalderens mennesker, må man vel formode, at hun deler Gregersens tolkning, nemlig at sogneboerne har bestilt og bekostet den nye tavle til opfyldelse af deres religiøse behov (s. 103). Derimod betragter Norn den store helgenskare som et forfaldstegn i kirkeinstitutionen (s. 36), ligesom han anfører, at det er »ikke helt sikkert, at Løjtboerne i det daglige har set så forfærdelig meget til deres pragtfulde altertavle« (s. 38).

Alle vi andre kan takke De unges Kunstkræds for at vi dagligt kan glæde os over Løjttavlen, et sønderjysk alterskab.

Axel Bolvig

NYERE TID

HEINZ DUCHARDT (Hrsg.): *Herrscherweihe und Königskrönung im Frühneuzeitlichen Europa*. Schriften der Mainzer Philosophischen Fakultätsgesellschaft 8. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1983. VI, 126 s. 38 DM.

Som det er tilfældet med mange værker af broget indhold, fortæller titlen mere om udgiverens aspirationer og forhåbninger end om indholdet. I virkeligheden er der tale om en samling foredrag holdt i Mainz i februar 1982 ved en festlig lejlighed. Med dette forbehold rummer det lille skrift mange udmærkede bidrag, der belyser emnet, blot altså ikke en samlet, koordineret fremstilling. Man er heller ikke på noget tidspunkt standset op for at overveje, hvorved kroningsceremonier i grunden har interesse udover det kuriøse.

Kronologisk spænder foredragene fra reformationen til zar Nicolai I's polske kongekroning 1829. En fremtrædende placering indtager Christian III's kroning